

Edzői magatartás

Erőszakos edzői magatartás és áldozattá válás a sportban – egy lehetséges terminológiai keretrendszer

Dóczi-Vámos Gabriella¹, Kalmár Zsuzsanna², Szekeres Diána²

¹KÖZünk van hozzá?! Oktató és Tanácsadó Kft.; ²Magyar Testnevelési és Sporttudományi Egyetem

Bevezetés

Bizonyított tény, hogy az edző a legbefolyásosabb személy a sportoló fiatalok számára. Egy kanadai Quebecben végzett felmérés eredményei azt mutatták, hogy a megkérdezett gyermekek 96%-a érezte úgy, hogy az edzője nagyobb befolyással bír rá, mint a szülei vagy a tanárai (Coaching Association of Canada, 1996). Az edzők tehát alapvető szerepet játszanak a fiatalok pszichológiai, viselkedési, érzelmi, valamint szociális és erkölcsi fejlődésének elősegítésében, a jó edző pozitívan hat az életvezetési készségek és az önbecsülés alakulására. Ugyanakkor a sportoló fiatalok számos esetben a negatív edzői magatartás különböző formáinak is ki vannak téve, tehát a személyiségfejlesztő hatás nemcsak építő, hanem romboló hatású is lehet (Raakman és mtsai, 2010). Munkánk egy olyan jelenség, az erőszak és az áldozattá válás terminológiai keretét szeretné meghatározni, amiről nehezen beszélünk, és ami nem csak a sportban, de különböző társadalmi alrendszerekben is jelen van, és melyet – bárhol találkozunk vele – erőteljesen a tabusítás kultúrája övez. Szociológiai értelemben a sportban megjelenő erőszak más alrendszerekhez – például az oktatáshoz – képest jóval összetettebb jelenség, mégpedig azért, mert a sportnak megvan a maga sajátos belső világa, a maga belső törvényszerűségeivel, mechanizmusaival és kölcsönös függőségi viszonyaival (Dóczi, 2022). Az erőszakos viselkedést ugyanis itt eltérően értelmezhetjük abból a szempontból, hogy az adott sportág mozgásanyagának karakteréhez tartozik-e (pl. kick boks, ökölvívás, jégkorong) vagy nem. Emellett megkülönböztetjük a sportolók egymás közötti erőszakos viselkedését (ezen belül is más megvilágításba kerül a meccsen, versenyen tanúsított viselkedés az edzőteremben vagy öltözőben tanúsítottól) az edzők és sportolók közötti bántó, sértő viselkedésformáktól.

A Magyar Testnevelési és Sporttudományi Egyetemen működő „Sportkultúra és sportcsalád: preventív gyermek-, ifjúság- és szakembervédelem a sportban. Az áldozattá válás társadalmi, szervezeti és egyéni rizikófaktora Magyarországon” című NKFI pályázat interdiszciplináris kutatócsoportja (GYISZVÉD Kutatócsoport) tíz fő junior/senior kutatót, jogi és szakpolitikai, szociológiai, pszichológiai, pedagógia, etikai, sportszervezeti területen jártas szakembert foglal magában. A Kutatócsoport a következőket tűzte ki célul:

- a jogi, etikai, sportági területek vonatkozásában a szakszövetségi, valamint az egyesületi szintekről a hazai és a nemzetközi szabályozások, a már fennálló jó gyakorlatok összegyűjtése,
- a hazai sportolók, aktív és leendő sportszakemberek ismerethorizontjának feltérképezése,
- prevenció és intervenció oktatási anyagok készítése különböző célcsoportoknak (gyermekek, szülők, sportszakemberek és sportszervezetek részére (Szekeres, 2022).

A kutatócsoportnak, és jelen írásnak is az elsődleges célja a tisztánlátás segítése és a pontos fogalmi értelmezés, mert pedagógiai és pszichológiai, sőt jogi aspektusból is ez segíti a különböző szereplőket (sportolók, edzők, szülők) abban, hogy minél egyértelműbb legyen a sportolók motiválásához szükséges, illetve nem szükséges, káros viselkedésformák elválasztása annak érdekében, hogy tenni tudjanak a sportban megjelenő erőszak visszaszorításáért. A jogi megközelítés ismerete pedig azért különösen fontos, hogy érthető legyen, mi számít bűncselekménynek és mi nem. Ugyanis, ha az erkölcs és etika felől nézzük a különböző eseteket, az értelmezés körül morális viták merülhetnek fel, viszont a büntetőjog az egyes eseteket vizsgálva gondolkodik és kategorizál. A sport érték-és normaközvetítő szerepe vitathatatlan, ugyanakkor a sportszakemberek

és sportközösségek felelőssége az erőszak visszaszorítását tekintve abban rejlik, hogy „a sport közegének megnyilvánulásai alkalmassá válhatnak a tágabb társadalmi normák alakítására is” (Dóczi, 2022). Nemzetközi szinten az 1980-as évekre számos esetet jelentettek, de csak nagyon kevés került a nyilvánosság elé és a megelőzési intézkedések szinte teljes hiánya volt jellemző. Az 1990-es évek elején kezdtek el külföldön tudományos kutatásokat végezni a témában, és néhányan, úttörő módon, gyermekvédelmi irányelveket, képzési programokat és beavatkozási terveket kezdtek el kidolgozni (Brackenridge és Rhind, 2014). Míg ezek a folyamatok a nemzetközi szinten azóta egyre erősödnek, Magyarországon jelenleg még gyerekcipőben jár a terület kutatása, és noha 2017. január elsejétől minden országos sportági szakszövetségnek kötelezően rendelkeznie kell etikai és gyermekvédelmi szabállyal, gyakorlati szinten alig találunk alapos, egyéni és közösségi tapasztalatok és nézetek feldolgozásán alapuló gyermek- és ifjúságvédelmi etikai kódexet. Kivétel lehet a Magyar Úszó Szövetség (MÚSZ) Gyermekvédelmi és Etikai Kódexén túlmutató Magatartási kódexek (MAGYAR ÚSZÓ SZÖVETSÉG GYERMEKVEDELMI PROGRAMJA 2018: Szülők Magatartási kódexe, Edzők Magatartási Kódexe, Sportolók Magatartási Kódexe) köre, amelyek egy olyan rendszert kívántak a sporton belül elsőként támogatni, amelynek fő célja a prevenció és a sportoló gyermekek szellemi-épségének és fejlődésének biztosítása, a sportszakemberek és a szülők magatartási szabályzatának kialakítása is egyben. A MÚSZ ezért hozta létre egyedüli országos szakszövetségként jelenleg a sportolókra, az edzőkre és a szülőkre vonatkozó magatartási kódexeket (MAGYAR ÚSZÓ SZÖVETSÉG GYERMEKVEDELMI PROGRAMJA 2018), ezekben fő irányelveket, követendő értékeket fektetnek le. Az új struktúra és szakmai apparátus segítségével pedig az ellenőrzés is lehetővé válik, köszönhetően annak, hogy saját jelzőrendszert dolgoztak ki közvetlenül arra az esetre, ha sor kerülne a magatartási kódexekben foglaltakkal történő ütközésre.

Úgy véljük, elérkezett annak az ideje, hogy tudományos igényességgel vizsgáljuk meg, milyen a jó és támogató, illetve az erőszakos, abúzív edzői működésmód, ezáltal segítve elsősorban az edzői közösséget abban, hogy a sportban történő szocializáció hatására beépült mintáikat felváltsa a tudatos, sportolókat támogató viselkedésmódokra.

Az erőszakos viselkedés, mint norma

Tudatosságot első körben fogalmi tisztálattal érhetünk el, illetve azzal, ha megértjük, hogy a sport vagy a sportban való, akár hosszú évtizedes részvétel hogyan határozza meg az erőszakkal kapcsolatos vélekedésünket (Coakley, 2015) egyéni és társadalmi szinten, és szempontból.

A sport sajátos cél-, siker- és eredményorientált világa számos csapdát is magában rejt. Coakley (2015) négy etikai alapelvet emel ki, ami érvényesül a sportban, amelyeknek normaalkotó ereje van, azaz meghatározzák a mindennapok működését az edzéseken is. „Az etika olyan, egymással kölcsönhatásban álló normák vagy sztenderdek összessége, amelyek a közösségi életben az eszmék, tulajdonságok és cselekedetek irányítására és értékelésére szolgálnak” (Coakley, 2015: 115). (1) A sportolók elszántan, mindent alárendelnek a sportnak, prioritást adnak neki az életükben, sosem hátrálhatnak meg, és mindent megtesznek azért, hogy a sportközösség, sporttársak, edzők elvárásainak megfeleljenek. (2) A sportolók célja a kiemelkedés és ennek mindent alárendelnek, fáradhatatlanul folyamatosan feszegetik és tolják ki a saját határaikat. Coakley (2015) idézi az olimpiai mottót, a Citius, Altius, Fortius (gyorsabban, magasabba, erősebben), mert jól megragadja ennek a normának az értelmét. (3) A sportolók kockázatot vállalnak és a fájdalom ellenére is küzdenek, hiszen elvárás, hogy zokszó tűrjék a nyomást, a fájdalmat és a félelmet, sőt „a játék részének” tekintsék. A kockázatvállalás elfogadásával, az 1. és 2. pontokban leírt normák is felerősödhetnek. Végül, de nem utolsó sorban, (4) a sportolók nem hátrálnak meg az akadályoktól, úgy vélik, hogy „az álom” eléréséhez küzdeni kell, és a feladás szóba sem kerül. Azért fontos, hogy mindezt végiggondoljuk, mert ez a célratörő, siker- és eredményorientált normarendszer táptalaja lehet az erőszaknak. Nem arról az edzői viselkedésről van szó, amelyik sokat vár el a sportolótól, vagy amelyik következetes és fegyelmet tart a megfelelő eszközökkel. Hanem arról a viselkedésről, amelyik átlép egy határt és nem véletlenül, hanem szándékosan meg-

sérti, megalázza a sportolót. A kérdés tehát nem az, hogy létezhet-e kiemelkedő sportteljesítmény a határok feszegetésére, vagy a komfortzónából való kilépésre sarkallás nélkül, hanem az, hogy létezhet-e megalázás, megfélemlítés személyiségrombolás nélkül. Mert az első kérdésre a válasz vélhetően az, hogy nem létezhet, hiszen van, hogy az edzői agresszió pozitívan hat a sportoló teljesítményére. Viszont a második kérdésre a válasz az, hogy igen, létezik kiemelkedő sportteljesítmény megalázás nélkül.

Ahhoz, hogy ezt az állítást jól értsük, tisztán kell látnunk, hogy mi az agresszió és az erőszak, mert anélkül, hogy pontos, egymástól jól elkülöníthető fogalmaink lennének az egyes viselkedésekre, nem (feltétlenül) lehetünk tudatosak abban, hogyan működünk a gyakorlatunkban. Ezt erősíti meg Coakley (2015), aki felhívja a figyelmet arra, hogy az erőszakkal kapcsolatos ellentmondásos állítások és vélekedések mögött négy ok húzódik meg. Ennek az írásnak a szempontjából csak az elsőt említjük meg: a terminológiai kuszaságot. Sokan nem definiálják a legfontosabb fogalmakat, és egymással nem felcserélhető kifejezéseket szinonimaként, rosszul használnak. Coakley (2015) szerint ezek: fizikális, magabiztos, kemény, durva, versengő, intenzív, megfélemlítő, kockázatos, agresszív, romboló és erőszakos. Jelen írásban az agresszió, erőszak, megfélemlítés, bullying, bántalmazás, zaklatás, abúzus és elhanyagolás kifejezéseket határozzuk meg, és bemutatjuk, hogy milyen módon jelenhetnek meg a sportélet mindennapjaiban. Nem szűkítünk sportágakra, mert az ezekkel kapcsolatos problémák minden sportágban jelen vannak, így általános morális elvek mentén értelmezzük a kifejezéseket és azok tartalmát.

Fogalmak és definíciók

A téma interdiszciplináris természetű, ezért jelen tanulmány is a pedagógia, pszichológia, sportszociológia és a jog szemüvegén keresztül tekint rá a definiálandó fogalmakra. A különböző tudományágakon belül is többféle definíció és azokon belül többféle felosztás létezik, amelyek közül, elsősorban a téma jellege miatt, önkényesen az alábbiakat választottuk. Coakley (2015) sportszociológiai szempontú megközelítése szerint az agresszió kifejezés olyan szóbeli vagy fizikai cselekedetekre utal, amelyek célja egy másik személy feletti uralom, irányítás, vagy kár okozása. Ezzel egybecseng Ranschburg (2008), illetve Allen és Anderson (2017) pedagógiai-pszichológiai megközelítése is, mely szerint

agresszióknak neveznek minden olyan szándékos cselekvést, amelynek indítéka, hogy – nyílt vagy szimbolikus formában – valakinek vagy valaminek kárt, sérelmet vagy fájdalmat okozzon. A szándékosságot és tudatos-ságot ők is alapvetésként fogadják el.

Az erőszakot viszont eltérően definiálják: Coakley (2015) szerint az agresszió gyakran része az erőszaknak, de az erőszak előfordulhat véletlenül vagy gondatlanul, agresszív szándék nélkül is. Szerinte, ha egy sportoló meccs közben ellöki az ellenfelét, az erőszak, de nem agresszió. Úgy véli, hogy az agresszió mögött érzélem van, az erőszak mögött nincs. Pszichológiai szempontból viszont az erőszak legelterjedtebb tudományos definíciója szerint, amit a WHO is elfogad, az erőszak az agresszió olyan szélsőséges formája, amelynek célja a súlyos fizikai sérülés (pl. súlyos sérülés vagy halál) (Anderson és Bushman, 2002; Krug és mtsai, 2002). Egy viselkedésnek nem kell ténylegesen kárt okoznia ahhoz, hogy erőszakosnak minősüljön. Ha valaki például megkísérel halálosan megsebesíteni valakit egy késsel, de nem sikerül, az még mindig erőszakos cselekedetnek, sőt szándékos bűncselekménynek minősül. Az agresszív és erőszakos viselkedés közti különbség a legjobban úgy fogható meg, mint ha egy súlyossági kontinuumon helyezkednének el, ahol a viszonylag kisebb agresszív cselekmények (pl. lökdösődés) a spektrum alsó végén, az erőszak (pl. súlyos testi sértés) pedig a spektrum felső végén található. Így minden erőszakos cselekményt az agresszió eseteinek tekintünk, de nem minden agressziót tekintünk erőszakos cselekménynek (Allen és Anderson, 2017). A GYISZVÉD kutatócsoport is ezt a megkülönböztetést fogadja el.

Témánk szempontjából különösen fontos, hogy Ranschburg (2008) különbséget tesz az egyes agresszív viselkedések között azok morális tartalma szerint, azaz a proszociális és antiszociális agresszió között. Proszociálisnak nevez minden olyan viselkedést, amelyik a másik érdekében történik, azaz egy olyan edzői, nevelői agresszív viselkedést, amelyik a növendék, a sportoló érdekét szolgálja. Olvasatában „a nevelői büntetés tehát proszociális agresszió abban az esetben, ha egyrészt az adott szerepkörrel kapcsolatos kulturális elvárások keretén belül marad [...], másrészt pedig, ha indítéka nem a megtorlás, hanem a szocializáció, a személyiség egészséges, harmonikus fejlődésének igénye” (Ranschburg, 2008, 92. o.). Ilyen például, amikor az edző a versenyzője érdekében – pl. sérüléstől szeretné megvédeni, vészhelyzetre hívja fel a figyelmét –, agresz-

szív hangnemet üt meg vele szemben (pl. „*Ne szerencsétlenkedjél! Ha rossz helyre támaszkodsz, el fogod törni a kezéd!*”). Ez vezet egy másik szemponthoz, amit Ranschburg (2008) fontosnak tart kiemelni, mely alapján az agresszió eszköz (instrumentális) vagy cél (indulati). Ha az egyén azért folyamodik agresszióhoz, mert így látja tervét, célját megvalósíthatónak, akkor instrumentális agresszióról van szó, „*ha pedig azért, mert – minden egyéb előnytől függetlenül – valami belső indulat készíti arra, hogy a másiknak fájdalmat, kellemetlenséget okozzon, indulati agresszióról beszélünk*” (Ranschburg, 2008, 92. o.).

A megfélemlítés kifejezést használja Coakley (2015) annak leírására, amikor valaki a másik felett uralkodik, kontrollja alá vonja és a szavaival, viselkedésével erőszakkal vagy agresszióval fenyegeti. Az Olweus (1999) által leírt definícióból kiindulva, a World Anti-Bullying Forum (2021) kiegészítésével, a sportra vonatkoztatva, bullying az elnyomó mechanizmus és sértő, bántó viselkedések, események kortársak közötti sorozata, ami:

- hosszú időn át tart;
- rendszeresen (hetente többször) előfordul;
- egy olyan kapcsolati rendszerben, közösségben, amiben hatalmi egyensúlyhiány áll fenn;
- le vannak osztva az áldozat, bántalmazó, szemlélő szerepek;
- nincs, vagy kevés és elnyomott a védelmező, valamint a környezet, a tekintélyszemély, pl. az edző, nem állítja le a történéseket, adott esetben maga kezdeményezi, vagy, ha nem is vesz benne részt tevőlegesen, az attitűdjével és viselkedésével engedi, hogy történjen.

Pedagógiai és pszichológiai nézőpontból a bántalmazást, zaklatást (angolul harrasment) a bullying értelmében használjuk, azzal a különbséggel, hogy ez a fogalom a gyerek-gyerek mellett a felnőtt-gyerek viszonyt is magába foglalja és a bullyinggal szemben nem szükségszerűen zajlik közösségben. Sőt, a bántalmazás bizonyos formái, pl. a szexuális bántalmazás csak a bántalmazó és áldozat jelenlétében történik, a többiek elől rejtetten. A GYISZVÉD Kutatócsoport, a CASES (Hartill és mtsai, 2021) kutatáshoz hasonlóan a következő definíciós keretrendszer használja a bántalmazó viselkedés különböző formáinak leírásához (az alábbi meghatározások és példák Hartill és mtsai (2021) eredeti munkájának fordítása – a fordítás a kutatócsoport tagjainak munkája):

A bántalmazó viselkedés különböző formái

Meghatározás

Érzelmi (vagy pszichológiai) bántalmazás a gyermek sérelmére elkövetett olyan cselekményeket foglalja magában, amelyek a gyermeknek kárt okoznak, vagy nagy valószínűséggel kárt okozhatnak a pszichológiai vagy mentális egészségére, lelki vagy szociális fejlődésére nézve.

A **fizikai bántalmazás** olyan viselkedés, amely tényleges vagy potenciális fizikai sérülést eredményez egy interakció vagy interakció hiánya következtében, mely a hatalmi vagy bizalmi helyzetben lévő, a felügyeletet ellátó felelős személy (jelen esetben edző) ellenőrzése alatt áll.

A **szexuális bántalmazás** vagy visszaélés a gyermek szexuális tevékenységben való részvételre kényszerítése vagy rábeszélése, amelyet nem ért meg teljesen, amelyre a gyermek fejlettségi szempontból nincs felkészülve és nem tud beleegyezést adni, vagy amely sérti a társadalom törvényeit vagy társadalmi tabukat. Alapja a hatalommal való visszaélés, és akár érintéssel járnak akár nem, megfélemlítő vagy akár traumatizáló hatást gyakorolnak az áldozatokra.

Azért fontos a konkrétan megvalósuló viselkedések végiggondolása, mert jogi szempontból a zaklatás több magatartási formát tartalmazhat, melyeket mindig esetenként vizsgál, hogy meg lehessen állapítani azt, hogy valójában bűncselekmény valósul-e meg, ténylegesen zaklatás bűncselekményének áldozatává válik-e az adott személy. Amikor jogi megközelítésben gondolkodunk a zaklatásról, a törvényi tényállás megítélésakor figyelembe kell vennünk a Büntető Törvénykönyv és az Egyenlő bánásmód követelményéről szóló törvény fogalomhasználatát is. Ez azért érdekes, mert, ha ez utóbbit veszük figyelembe, akkor zaklatásnak minősül az emberi méltóságot sértő, szexuális vagy egyéb magatartás, amely valamely az érintett személy védett tulajdonságával függ össze (pl. neme, szexuális irányultsága, egészségi állapota, bőrszíne stb.), aminek összefoglalóan az lehet a hatása, illetve magának a bántalmazó viselkedés célja, hogy az adott személlyel szemben ellenséges megszegyenítő, megfélemlítő, megalázó vagy támadó környezetet alakítsanak ki. Amennyiben a zaklatást bűncselekményként definiáljuk, akkor, a pedagógiai-pszichológiai megközelítéshez hasonlóan, többféle elkövetési magatartás fordulhat elő, amiket valaki abból a célból tesz, hogy mást megfélemlítsen, a magánéletébe, vagy mindennapi életvitelébe önkénye-

Példák

lekicsinylés, megalázás, kiabálás, bűnbakképzés, elutasítás, elszigetelés és fenyegető magatartás, valamint a figyelmen kívül hagyás, vagy a figyelem és a támogatás megtagadása. Továbbá a sport területén a teljesítménykényszer, az irréálisan magas elvárások teljesítésére irányuló nyomás a pszichológiai erőszak körébe tartozik.

Például: ütés, rúgás, rázás, lökdösés, mérgezés, égetés, harapás, leforrázás, vízbe fojtás vagy a fizikai sérülés okozásának bármely más módszere. Ide tartozik a gyógyszerek vagy káros anyagok használatára buzdítás (pl. a teljesítmény fokozása, a pubertás késleltetése stb. érdekében), az, amikor a sportolóknak sérülten kell játszaniuk, vagy amikor az edzők által alkalmazott szankciók fájdalom okozásával járnak. A fizikai sérülés olyan formái, amelyek az adott sportág szokásos kivetelezéséhez tartoznak (pl. küzdősportok), nem tartoznak ide.

A szexuális bántalmazás gyűjtőfogalom, amely az alábbi táblázatokban látható különböző magatartások kontinuumát foglalja magában, a **testi kontaktus nélküli szexuális zaklatástól** (Például: a szexualitás verbális (szóbeli vagy írott), vizuális vagy digitális/online formái) kezdve a **testi kontaktusos szexuális zaklatásig**.

sen beavatkozzon, rendszeresen vagy tartósan háborgassa őt (Btk. 222. § (1), zaklatás tényállása).

Az abúzus kifejezés alatt pedig főleg felnőttek fiatalokkal és gyermekekkel szembeni, a hatalmi egyensúlykülönbségekre építő, hosszan tartó rossz bánásmódot értünk. Tehát ez úgy is értendő, hogy a bullying, a bántalmazás (vagy zaklatás) és az abúzus olyan mechanizmusok, amelyek erőszakos és agresszív viselkedéseket foglalnak magukba. Az elhanyagolás általában véve gyermekkorban fordul elő, felnőttkorban csak akkor lehet elhanyagolni, ha valamilyen szinten önállóságra képtelen. Az önmagát ellátni nem képes személy (pl. gyermek vagy felnőtt) elhanyagolása eredményeképpen éhezhet, sérüléseket szenvedhet fizikai és lelki szempontból egyaránt. A sport szempontjából ugyanakkor itt más tényezők is megjelennek. Kevés kutatás foglalkozik a sportban történő elhanyagolással, pedig – különösen a gyermekek és serdülők vonatkozásában, de másként a felnőttek esetében is – érvényesülhet. Számos olyan történés van, amely megelőzhető lett volna, és betegséggel, sérüléssel vagy halállal végződött, gondatlanság, vagy az egészségügyi és biztonsági szabályok vagy iránymutatások megsértése miatt (Mountjoy és mtsai, 2016), például extrém hőségben edzés elégtelen folyadékpótlással, vagy a megfelelő

orvosi segítség nyújtásának a hiánya. Mivel van átfedés az elhanyagolás és a túledzés, a túlterheléssel járó sérülések megelőzésének elmulasztása között, az elhanyagolás a fizikai bántalmazás kategóriájába sorolható; és mivel a bántalmazás és elhanyagolás minden formájának alapja a lelki terror, ezért az elhanyagolás is a pszichés bántalmazás körébe is tartozhat.

Összességében a felsorolt kifejezések olyan viselkedést, magatartásformákat foglalhatnak magukban, amelyek a Büntető Törvénykönyvben a gyermekek érdekét sértő és a család elleni bűncselekmények között található meg, így pedig kimeríthetik a kiskorú veszélyeztetésének tényállását (Btk. 208. § (1) kiskorú veszélyeztetése tényállás alapesete). Ez a tényállás akkor valósul meg, ha a kiskorú nevelésére felügyeletére vagy gondozására köteles személy, súlyosan megszegi e feladatából eredő kötelességét, amellyel a kiskorú testi, értelmi, erkölcsi, vagy érzelmi fejlődését veszélyezteti.

Az agresszió egy drive, mely indulattal teli, s amelyet, ha nem szabályoz az edző, kárt vagy sérülést okoz. Tehetjük ezt a sportoló személyiségfejlődése érdekében, vagy ellene, és ez utóbbi esetében súlyos jogi következményekkel is számolhatunk. A kutatócsoport értelmezésében az erőszak az

agresszív, súlyos személyi sérüléssel, szélsőséges esetben halállal járó viselkedéseket jelöli, és ezen belül értelmezendő a bullying, bántalmazás, abúzus és az elhanyagolás. Azért fontos, hogy a fent leírt fogalmakat ilyen részletességgel megismerjük, mert ez segíthet abban, hogy megválaszoljuk a kérdést: Hol a határ a fegyelmezés, motiválás és a bántalmazás között? Megközelítésünkben ugyanakkor nem „a határ”-t kell keresni, hanem, ahogy Ranschburg (2008) írja, a „szándékot” és „tudatosságot”, valamint azt, hogy maga a viselkedés proszociális vagy antiszociális-e, instrumentális vagy indulati-e. Ha egy edző, attól való félelmében, hogy a sportolója megsérül, nem tudja kezelni az indulatát az adott helyzetben és kiabál a sportolónak, pl. „Nyisd ki a szemed és kapd el a karfát, mert, ha leesel, összetöröd magad” vagy „Kadd el azt a k...va buzogányt, mert fejbe talál!” tekinthető proszociális, instrumentális agresszióknak. Ha viszont egy meccsen, amikor a játékosok nem az általa kért figurával, hanem egy a helyzet által szült megoldással lőnek gólt, az edző bekiabálja, hogy pl. „Mi van, be vagy oltva a sportág ellen?!", majd leülteti őket, akkor megalázza a játékosokat a közönség és a sporttársak előtt, a viselkedése antiszociális és indulati volt. Hasonlóan, ha edzésen odaböki, hogy „Mi van, menstru-

álsz?” – ebben az esetben is a szándékában a sértés, bántás áll.

Edzői viselkedésformák és megnyilvánulások

Goldberg (2015) összegyűjt néhány példát a bántalmazó és a jó edzői viselkedésre, amelyekből világosan látszik, hogy a bántalmazó (angolul violent coaching, non-accidental coaching, abusive coaching) edzői viselkedés mögött antiszociális morális tartalom húzódik meg és az agresszív, erőszakos viselkedések indulati, illetve instrumentális módon történő megvalósulási formái egyaránt jelen vannak.

Bántalmazó, gyengítő edzői viselkedések formáit (Goldberg, 2015) lásd a keretes írásban!

Egy edzőnek nem kell mindezen viselkedésformák mindegyikét tanúsítania ahhoz, hogy bántalmazó legyen. Valójában már az is elég, ha ezek közül csak ahhoz, hogy bántalmazónak minősüljön, kettőt-hármat rendszeresen követ el. Látható, hogy nem az a kérdés, hogy az edző felemeli-e a hangját egy olyan helyzetben, amikor a sportolót óvja – és amennyiben más, aszertívabb eszköz nem áll rendelkezésére –, hanem a rendszeres, rossz bánásmódról, negatív, félelemmel teli, megalázó légkör fenntartásáról van szó. Ezzel szemben, a jó edző nem bántja, sérti meg a sportolót, nem gátja a harmonikus személyiségfejlődésének. Folyamatosan reflektál a saját viselkedésére, tanulja az indulatkezelést, és ha esetleg agresszíven szólt a sportolóhoz, belátja, majd később megbeszéli vele a helyzetet.

Megerősítő, támogató edzői viselkedési formák (Goldberg 2015) lásd a következő oldalon lévő keretes írásban!

Mindezek végiggondolása után felmerül a kérdés, vajon milyen okok és rizikófaktorok vezetnek ahhoz, hogy valaki bántalmazón viselkedjen a sportolóival. Ez a kérdés jelen írás keretein túlmutat, feltárása ugyanakkor a következő lépést jelenti a képzési, beavatkozási és megelőzési programok kidolgozásához. Yabe is mtsai (2018) japán edzői mintán végzett kutatásukban ezt a kérdést vizsgálták, és azt találták, hogy az iskolai végzettség, a korábbi edzők által elkövetett szóbeli bántalmazás tapasztalatai, a szóbeli vagy fizikai bántalmazás elfogadása, és a sportolók sporttevékenységekhez való hozzáállásával való elégedetlenség szignifikánsan összefüggött a sportolókkal szembeni szóbeli bántalmazás alkalmazásával. Továbbá, a korábbi edzők által tapasztalt fizikai bántalmazás, a verbális vagy fizikai bántalmazás

Bántalmazó, gyengítő edzői viselkedések formái (Goldberg, 2015)

- Rendszeresen használja a nyilvános megszégyenítést
- Nem érdeklik a sportolók érzései, nem érzékeny a sportolói iránt
- Ritkán használ dicséretet vagy pozitív visszajelzést
- Kiabál
- Megalázza a játékosait
- Játszmázik
- Tisztességtelen és megbízhatatlan
- Félelemre és bizonytalanságra épülő csapatkörnyezetet teremt, nem teremt biztosságot
- Félelmet és megfélemlítést alkalmaz edzésen
- Soha nem elégedett azzal, amit a sportolói tesznek
- Túlságosan negatív
- Mindig észreveszi, „rajtakapja”, a sportolókat amikor rosszul csinálnak valamit
- Jobban érdeklik a saját igényei, mint a sportolóké, játékosaié
- Túlhangsúlyozza a győzelem fontosságát
- Hajlamos a merevségre és a túlzott ellenőrzésre, konrtollra, védekezésre.

- Dühös
- Nem nyitott a sportolók, szülők vagy kollégák építő jellegű visszajelzéseire
- Túlzott mértékű erősítő feladatokat alkalmaz büntetésként
- Fizikailag bántalmazó lehet
- Nem vesz tudomást a sportolóirol, ha dühös vagy elégedetlen.
- Zsarnokoskodik
- „Mindentudó”
- Rosszul kommunikál
- A sportolókkal csak mint „teljesítőkkel” törődik, nem foglalkozik a személyiségükkel
- Kialakítja és fenntartja, hogy a sportolók rosszat gondoljanak magukról, rosszul érzék magukat a bőrükben, alacsony legyen az önbecsülésük és az önértékelésük
- Megöli a sportolói örömet és lelkesedését a sport iránt
- Rossz példakép
- Érzelmileg gyakran instabil és bizonytalan
- Megvetést vált ki a sportolókból és a szülőkből
- A büntudatkeltést eszközként használja
- Tagadja, hogy bántalmazón viselkedik



Megerősítő, támogató edzői viselkedési formái (Goldberg, 2015)

- SOHA nem használja a megalázást vagy a megszégyenítést eszközként
- Őszintén törődik minden egyes sportoló jóllétével
- Arra fókuszál, „*azon akarja kapni*” a sportolókat, amikor jól csinálják a feladatukat
- Ritkán emeli fel a hangját (kiabálás, ordítás)
- Támogató és bátorító
- Egészséges kapcsolatot épít ki a sportolóival
- Őszinte és megbízható, érzelmileg is
- A személyes biztonság érzését kelti a csapatban
- Képes örülni, ünnepelni a sportolói sikereit, eredményeit
- Pozitív személyiség
- Érti, hogy az edzősködés arról is szól, hogy azt tegyük, ami a legjobb a gyermekeknek
- A győzelem a célja, és a sikert megfelelő módon határozza meg
- Hajlamos a rugalmasságra, mégis képes jó irányt és határokat szabni
- Nyitott a játékosok, szülők és kollégák építő jellegű visszajelzéseire
- Barátságos, megközelíthető és nem védekező-támadó
- Megfelelően használja a kemény fizikai erősítést
- Soha nem bánt, erőszakoskodik fizikailag
- Közvetlenül és megfelelően közli a sportolókkal a nemtetszését
- Kölcsönös tiszteletet keltve edz
- Nyitottan gondolkodik
- Jól kommunikál
- A sportolóiban jó érzéseket kelt saját magukra vonatkozóan, növeli az önértékelésüket és önbecsülésüket
- Kialakítja, fokozza és fenntartja a sportolók örömet és lelkesedését a sport iránt
- Jó példakép
- Elnyeri a játékosok és a szülők bizalmát és tiszteletét
- Nem helyezi át a belső bizonytalanságát, dühét és haragját a sportolóira

elfogadhatósága és a hosszabb idejű edzői működés, tapasztalat jelentős összefüggést mutatott a sportolókkal szembeni fizikai bántalmazás alkalmazásával.

Összegzés és következtetések

Yabe és mtsai (2018) kutatási eredményeiből is következik, hogy a sport szocializációs ereje, a korábbi edzői minták meghatározók az edzők viselkedése szempontjából, ami egyértelműen azt mutatja, hogy képzésüknek erőteljes hangsúlyt kell fektetnie az attitűdformálásra, a „jó edzői” viselkedésre-

pertoár kialakítására és megszilárdítására. Ugyanis a fiatal sportolók sportélményeinek hatása életkoronként eltérő, és az edzők kulcsfontosságú szerepet játszanak abban, hogy milyen környezetet teremtenek. A pozitív edzői viselkedés örömet és motivációt válthat ki a sportolókból, ezáltal teljesítménynövekedéshez vezethet, hozzájárulhat a fiatal sportolók fizikai és mentális fejlődéséhez és szubjektív jóllétéhez. Ugyanakkor az edzők negatív viselkedése stresszt és szorongást okoz a fiatal sportolóknak, melynek elégedetlenség, kiégés és a sporttevékeny-

ségek elhagyása lehet a következménye. Éppen ezért cél és a paradigmaváltáshoz elengedhetetlen, hogy az edzők egyre többen tudatosan működjenek ezen a téren is, és nyitottsággal, a sémák leküzdésével, ami tanulás és reflexióval érhető el.

A családok számára kiemelten fontossá vált, hogy gyermekeik rendszeres és szervezett keretek között sportolhassanak, mivel a fizikai és pszichés egészség, az aktív szabadidő-eltöltés felértékelődött. A szülők joggal bízhatnak abban, hogy biztonságos és kulturált sportkörnyezetben, felelősségteljesen gondolkodó és viselkedő szakemberek felügyelete alatt állnak gyermekeik a sporttevékenység végzése során. A versenyszerűen sportoló tehetséges fiatalok sportiskolai, sportegyesületi és sportakadémiai szociális környezete pedig egy kvázi sportcsaláddá formálódik, amelyben az edzők, illetőleg sportszakemberek mintegy második szülőként is funkcionálnak. Fokozottan igaz lehet ez az akadémiai rendszerben sportoló és tanuló gyerekek, valamint az egyszülős családokban élő fiatalok számára, akik esetében, az edző/sportszakember szerepvállalása felértékelődhet. A sportcsalád iránti bizalom csökkenhet az utánpótlás-sportban feltárt edzői, illetőleg sportszakember általi bántalmazásokról, visszaélésekről szóló hírek következtében. Ez pedig hozzájárulhat a gyermekek sportból történő nem várt lemorzsolódásához, illetve az utánpótlás bázis szűküléséhez is vezethet. Az érintetteket ért vádak lehetnek alaptalanok, mégis meghurcolhatják őket, amely pedig a magán/családi életre is hatást gyakorolhat, erőlköcsileg és egzisztenciálisan is veszélyeztetheti a sportszakembert. A jelenleg még hiányzó, sportáfgfüggetlen rendszerszintű válasz, és rendszerszintű beavatkozási stratégia létrehozása kulcsfontosságú lehet. A jó példával előljáró külföldi gyakorlat, mint a Child protection and safeguarding jelenség előre mutathat, hazánkban pedig a téma területén később akár önálló szakpolitikai területként is megjelenhet (Szekeres, 2022).

A tanulmány a TKP2021-NKTA-55 számú projekt keretében készült. A TKP2021-NKTA-55 számú projekt a Kulturális és Innovációs Minisztérium Nemzeti Kutatási Fejlesztési és Innovációs Alapból nyújtott támogatásával, a TKP2021-NKTA pályázati program finanszírozásában valósult meg.

Kapcsolat: Dr. Szekeres Diána, Magyar Testnevelési és Sporttudományi Egyetem, Sportjogi Tanszék szekeres.diana@tf.hu